

В ЗАЩИТА НА БЪЛГАРСКИЯ ЖЕСТОВ ЕЗИК: НЕОБХОДИМА ИНФОРМАЦИЯ, СЪДЪРЖАНИЕ И ПРАКТИЧЕСКО ПРИЛОЖЕНИЕ

Миряна Мошева

*Национален методически и консултативен център по проблемите
на жестовия език към Съюза на глухите в България*

Резюме. Статията се занимава с основните принципи за решаване проблемите на хората с увреден слух. Пояснени са какви са лингвистичните права на глухите хора, както е наблегнато на правото за достъп до информация и нуждата от използване на жестовите езици в образованието. Представени са особеностите на жестовите езици, създаването и обогатяването на речници за българския жестов език, както и е засегната темата за образованието на децата с проблеми на слуха.

Keywords: education, hearing loss, sign language, sign language dictionary

*„...Жестът се усъвършенства на базата на устната Реч, което, от своя страна, издига културата на речта на Нечуващите. По такъв начин жестът, като говор на тези Хора, прераства от основно в помощно средство за общуване. Това предполага, че не трябва да се избягва жестомимичната реч, а тя трябва да се **развива и доближава до гласовия говор**. Усъвършенстването на жестомимичния език изисква да се премине от просто жестомимично (безсловесно) общуване към **жестово-речевото**, т.е. едновременно да се използват говорът и жестът. **Включването на говора към жеста влияе на неговото усъвършенстване и обогатяване...**“ (проф. д-р Дечо Денев).*

За всички нас, които разработваме проблемите на българския жестов език, горещитираните думи на нашия изявен специалист сурдопедагог са били и сега са ръководно начало за развитието и обогатяването на българския жестов език. Необходима забележка: досега общоприетото у нас понятие „жестомимичен език“ се преобразува на „жестов език“ или „език на знаците“, съгласно приетата международна практика.

Пълна информация за лингвистическите права на глухите хора, за законодателството на жестовия език, за неговото изследване и за жестовия език в образованието на глухите деца всеки може да получи от книгата „**Лингвистическите права на глухите**“. Тя е събрала в себе си ценните материали от проведената първа международна конференция на 22 – 23 май 2007 г. в Москва на същата тема, която

засяга въпросите за държавната подкрепа, за изучаването и прилагането на жестовия език. През 2014 г. на 14 май, пак в Москва, се е провела втората международна конференция, която е разгледала актуалните тенденции в развитието на жестовия език, която с интерес очакваме да получим в скоро време.

На първата конференция се е приело, че жестовите езици не трябва да се бъркат с жестикулацията и пантомимата. Те са обособени езици, които имат определени правила, своя лексика и граматическа структура. Жестовият език е езикът, който изразява смисъл чрез движенията на ръцете и тялото, изражението на лицето и позицията (положението) на ръцете. Жестовите езици изпълняват същите функции, каквито изпълняват и говоримите езици – общуването, социалните взаимоотношения, културната самоидентификация, естетическата изразителност.

Жестовият език не е универсален език. Всяка страна има свой собствен национален жестов език. Болшинството езици силно се отличават един от друг, както и при словесните езици. Те зависят от региона, от социалните и етническите групи, от образованието, възрастта и пола на своите носители. Жестовите езици динамично се развиват. Въпреки всичко това глухите хора от различните страни могат добре да се разбират помежду си.

Още в началото на своето създаване и съществуване Световната организация на глухите – СФГ, по време на своя II конгрес през 1955 г. отправя изискването към всички национални организации да започнат създаването на свои жестови речници и помагала. Въз основа на тези указания у нас, в България, възниква необходимостта да бъде създаден такъв речник. И така през 1961 г. е издаден **Кратък мимически речник** със 705 от най-необходимите ежедневно употребявани думи. В предговора на речника неговите автори пишат, че той е само помагало за задоволяване на най-належащите нужди от общуване. Негови автори са Марчо Радулов – основателят и първият председател на СГБ, и Никола Янулов – учител в Софийското училище за деца с увреден слух, който по това време беше и зам.-председател на нашата организация.

По време на VII конгрес на СФГ през 1975 г. се взема решение за създаване на международен жестов език, наречен „Жестуно“, с определена цел – **да се подпомага взаимното разбиране на глухите хора от цял свят, когато се събират на различни международни прояви**. Такъв речник е създаден същата година от международен екип от глухи и чуващи специалисти за близо 1500 общоупотребявани думи от различни области из живота, на основата на изследване на около 24 национални жестови речника. В този екип са взели участие: Франческо Рубино – президент на организацията на глухите в Италия; Алан Хейуард – вицепрезидент на английската организация; Йосиф Гейлман от Русия – син на глухи родители и автор на руските жестови речници; Оле Марк Плум – глух от Дания.

Този международен жестов език дойде в България почти веднага след създаването си. След като на Съюза на глухите в България беше гласувано голямото доверие да организира и проведе VIII конгрес на СФГ през 1979 г., наложи

се българските участници в организационния комитет на конгреса задължително да преминат курс за овладяването на Жестуно. Именно с това обучение българският жестов език започна да се обогатява с нови думи и техните международни жестове. До този момент много български думи, които липсваха в първия мимически речник, се изобразяваха само чрез първата буква от едноръчната (дактилната) или двуръчната българска азбука.

След тази голяма международна проява на наша територия и особено с провеждането на богатата и разнообразна културно-просветна дейност на СГБ назрява необходимостта от създаването на обогатен български жестов речник. Пръв с тази задача се заема нашият известен сурдопедагог Иван Куртев в качеството си на завеждащ културно-масовата работа в СГБ. Скоро след това обаче той напуска съюзната работа и започва да се занимава като специалист сурдопедагог с преподавателска работа в Софийското специално училище за деца с увреден слух. След демократичните промени в нашата държава става политик и го избират за заместник-председател на 39-ото Народно събрание.

През 1990 г. СГБ предприема активна дейност и създава екип, който да разработи новия обогатен речник на българския жестов език. Започна се с проучването на голяма част от речниците на европейските държави. По съвета на Иван Куртев вниманието ни бе насочено към Унгарския жестов речник като най-богатия от всички създадени досега речници. При неговото проучване установихме, че той съдържа целия състав на международния речник „Жестуно“ и известен брой думи и жестове от унгарския национален жестов език.

Екипът от български активисти започва първоначално работа на доброволен принцип. Взима се решение речникът да се заснеме в движение – на видеолента. В екипа се включват: технически организатор – Миряна Мошева; режисьор-постановчик – Любомир Стайков, оператор на камерата – той и Александър Добрев. Най-важната задача – **подборът на жестовете и тяхното изобразяване**, се поверява на най-добрите познавачи на българския и международния жестов език, на Спаска Джангозова – родена в семейство на глухи родители, която цял живот не се откъсна от средата на глухите и която най-добре познаваше тяхната комуникация. А Васил Панев като международник – четири мандата заместник-председател на СФГ – беше най-добре запознат с международната жестова практика. Изпълнители на жестовете станаха нашите най-добри жестови преводачи.

Първата част на българския жестов речник излиза на видео и печатан вариант, с което нагледно се улеснява практическото му усвояване. Първата част на речника от близо 3000 думи е готова още през 1996 г. и е предоставена безплатно на педагозите в четирите специални училища за деца с увреден слух в София, Пловдив, Търговище и Мъглиж.

Българският жестов речник е създаден по образ и подобие на **Жестуно**. Изборът на темите и думите, както и тяхното подреждане, съответстват на неговото. Но българският речник включва и всички съществуващи до този момент българ-

ски думи и жестове. В края на тази първа част от българския речник се добавят и нови думи под формата на кратък речник на употребяваните думи, които липсват в темите. Това позволява по-късно да бъде създадена и втората част на българския речник от още 1500 нови думи, като продължение на първата част.

Много важно е да се отбележи, че при нашата работа върху българските жестови речници ние сме се ръководили от класификацията и систематизацията на жестовете, които са се опитвали да създават много учени, лингвисти, психолози и сурдопедагози. Прието е било всички жестове да се делят на **естествени и изкуствени**. Но това деление не е точно, защото повечето специалисти най-често са били затруднени кой жест към коя група принадлежи. Най-добре разработената **класификация на жестовете** е тази на известния сръбски специалист сурдопедагог проф. Лубомир Савич. Според него класификацията на жеста трябва да се разглежда в повече аспекти, като напр.:

- от характерния начин на изразяване при неграмотния и при грамотния глух човек;
- от социалното умение на глухия човек и от неговите способности и средства за общуване с помощта на устния говор;
- от образователното и културното ниво на глухия човек;
- от времето, когато е настъпила глухотата – дали се е появила преди, или след появяването на речта (говора).

Според проф. Савич жестовете се появяват по естествен път на базата на зрителното възприемане на предметите и явленията като картина. Казано другояче, жестовете рисуват смисъла на думите, действията, които се извършват. Затова конкретно ние представяме жестовете по следния начин.

Показни жестове – с тях се показва обектът, намиращ се пред очите на говорещите. Те не се описват – само се показват, посочват: аз, ти, той, онова там, онова тук. Те са ясни и много добре се разбират.

Често пъти с едно и също движение се показва както предметът, така и действията, които се извършват с този предмет. Напр.: писалка – пиша; нож – режа; секира – цепя; ютия – гладя; дъжд – вали. От тези жестове лесно се разбира за какво става дума. Но ние, в нашата практика, когато употребяваме такива думи и словосъчетания с тях, изискваме думите да се артикулират (изговарят). Иначе, ако се повтарят двата жеста без артикулация, се получава безсмислица!

Чертаещи жестове – с тях се описва (рисува) във въздуха предмет или действие. Те биват: **статични** – къща, писмо, книга, химикалка и пр. И **динамични** – радвам се, смея се, ходя, плувам и т.н. от този род.

Имитиращи (копиращи) жестове – те подражават (имитират, копират) движенията, характерни за определени действия. Напр.: обличам се, събличам се, мия си лицето, ръцете, пиша на машина, на компютър, свиря на цигулка, на пиано и пр.

Тези жестове имат и психологическа окраска, защото на жеста се възлага да описва и емоционално състояние – т.е. към жеста се добавя и мимиката на

лицето. Изразяването на състояние обогатява жеста. Например, когато представяме с жест думата „кисело“, ще изобразим на лицето си гримасата, която правим, когато изцеждаме лимон. Или думите „сладко“ (т.е. много приятно) или думата „солено“ (като неприятно, горчиво).

И още, освен мимиката на лицето в някои случаи се използва и пантомима – т.е. движенията на тялото, за да се подчертае състоянието (преживяването). Напр.: при думите „обичам те, прегръщам те и те целувам“ – няма да го направим неподвижно и статично, а ще движим тялото си по посока на човека с протегнати ръце и нежна мимика на лицето.

Преводни жестове – тях проф. Савич дели на:

– **условни названия и съкращения.** На по-високо стъпало имитиращите жестове губят своята конкретност и стават все по-обобщени. Те продължават да съдържат характерните особености на предметите и действията, но по-трудно се разбират от глухите, затова те се обяснят и с артикулирането на думата, така стават по ясни и разбираеми и по-лесно се запомнят. Напр.: „беден“, „настойник“, „нешастен“ и пр.;

– **чисти, символични, абстрактни жестове** – те се заучават, запаметяват. Най-често те са неразбираеми и за самите глухи, ако не им се обяснят смисълът, значението на думата. Напр.: „доказателство“, „република“, „нация“, „тоталитаризъм“ и пр. Така абстрактните думи стават ясни и разбираеми, когато се придружават от **устната реч (от артикулацията на думите)**.

По този начин говорът се включва към жестикулацията. Така се стига до единство между говора и артикулацията. Жестът пояснява речта, като прави съобщението визуално, видимо, разбираемо. Или с други думи, жестът подпомага възприемането на речта, на изговореното. Като придружаваме жеста с артикулацията на думата, ние фактически въздействаме върху личността на нечувашия човек, допринасяме за неговото развитие, **защото предаваме съобщението на две сетива – зрението и слуха (когато има остатъчен слух)**.

Въз основа на тази класификация нашият авторски екип създаде и втората част от речника на българския жестов език за нови 1500 думи, тъй като при провежданата активна обществена дейност от страна на СГБ, включително и при обучителната работа по усвояването на българския жестов език, се установи, че липсват жестовете и на още много необходими български думи.

За тази цел авторският екип проведе много прецизна работа по установяване смисъла и значението на избраните думи, като ползваше: тълковния български речник, речника на чуждите думи в българския език, както и речника на новите думи и техните значения, навлезли напоследък в нашия език. По такъв начин втората част на речника за българския жестов език е създадена изключително по **логиката на жестообразуването**, съобразена с класификацията на жестовете на проф. Лубомир Савич.

За цялостното усвояване на българския жестов език ние създадохме **Ме-**

тодика за неговото преподаване, придружена от **Учебно пособие**, с което се обяснява видът на жеста и неговото възникване. Третото учебно пособие е **Фразеологическият речник**, чрез който се показва как с жестовете на думите се съставят цели изречения и с него се дава възможност на учениците да усвояват граматически правилен български език, а на преводачите и на учителите как да използват калкиращия жестов език при преподаването на своя предмет. **Необходима забележка:** под това понятие се разбира възможността **всяка дума от българския език да бъде показана с жест!**

Затова тук е мястото да отбележим, че е много важна ролята на калкиращия жестов език за пълноценното обогатяване с нови знания и с информация от околния звучащ свят за хората с проблеми на слуха и за тяхното най-добро интегриране в обществото на чуващите. Ще се позова на известната руска сурдопедагожка проф. Галина Зайцева, която в своя учебник, предназначен за студентите сурдопедагози във висшия Дефектологичен институт в Москва – „Жестова реч и дактилология“, отбелязва съществуването на два вида жестово изразяване: **разговорна жестова реч и калкиращ жестов език**. Разговорната жестова реч е тази, чрез която непринудено, неофициално общуват помежду си глухите хора. „Но думите и жестовете на тази разговорна реч са недостатъчни в официална обстановка – като напр. на многолюдни събрания, конференции, форуми, концерти, лекции и пр. При тях възниква необходимостта да се показват визуално с жестове смисълът и значението на множество обществено-политически понятия, които използва говорещият лектор“.

Във връзка с тези думи на проф. Зайцева ние бихме могли да добавим още – как само с **ежедневната разговорна жестова реч** (често пъти непридружена от артикулиране на думите) **биха се обяснили на нечуващите ученици сложните и абстрактни думи и понятия от учебниците на общообразователните училища, които напоследък са трудно разбираеми даже и от самите чуващи ученици.**

При завършването на видеоречника на българския жестов език той бе представен на 9.02.1994 г. за **експертна оценка** на комисия в състав: доц. к.п.н. Ангелина Балтаджијева, гл. системт к.п.н. Цанка Попзлатева, гл. асистент к.п.н. Катя Дионисиева.

Думите в протокола на експертната оценка гласяха: „В този вариант речникът би могъл да се използва и за унифициране на жестовото общуване между глухите деца в училищна възраст“. Беше подчертано, че ще има по-голяма методическа стойност, ако се направи и печатан вариант. През 1996 г. речникът излезе и като книга. И веднага бе предоставен безплатно на видеокасети и на книга на всички наши специални училища за деца с увреден слух.

Заклучителните думи на експертната оценка са: „Като даваме положителна оценка на предложението жестомимичен речник и имаме предвид нуждите на училищната практика, препоръчваме на Министерството на образованието

и науката да съдейства за неговото внедряване“. Този богат и необходим за образованието на децата с увреден слух речник-учебник все още не е **внедрен и не му се обръща внимание. Резултатите са очевидни – слуховоувредените деца, възпитаници на специалните училища, са с ниско образователно ниво и недостатъчно разработен говор.**

Някой би трябвало да се замисли върху този факт.

Като заключение на гореизложените постановки трябва да отбележим, че е крайно необходимо целият педагогически персонал, който работи с лишени от слух деца, задължително да владее целия богат на думи и жестове български жестов речник, за да поднасят разбираемо за тези деца своя учебен предмет. В цял свят се изисква учители и възпитатели, които работят с нечуващи хора, задължително да владеят жестовия език на общността на глухите в държавата. Също е време и в нашата държава българският жестов език да се преподава на **университетско ниво**, за да подготвя специалните педагози за пълноценното овладяване на жестовия език, който да подпомага тяхната специална педагогическа работа. Защото новата световна тенденция е – нечуващите хора да овладяват писмено и говоримо националния си език, където думите да са придружени от техните национални жестове.

Основният извод е, че нашите речници са създадени и обосновани от международната практика. Трябва само да се съжалява, че толкова години се инсинуираше нуждата от научно проучване, но никой от педагозите и специалистите ни не се захвана да го направи, още по-малко да се запознава със специалната литература и документация, която съхранява и поддържа музеят на СГБ.

PROTECTION OF THE BULGARIAN SIGN LANGUAGE: REQUIRED INFORMATION, CONTENTS AND APPLICATIONS

Abstract. The current paper provides information about the difficulties of people with hearing problems. Their linguistic rights are discussed, along with the rights of information and of education in sign language. The characteristics of sign languages and the need of sign language dictionaries in Bulgarian are presented, as well as the education of students with hearing problems.

✉ **Mrs. Miryana Mosheva**
Coordinator of Union of the Deaf People in Bulgaria
Sofia, Bulgaria
E-mail: mmosheva@abv.bg